

Profesor ŽIKA BUJUKLIĆ

Pravni fakultet
Univerzitet u Beogradu

FORMIRANJE PRAVNE TERMINOLOGIJE KOD SRBA U XIX VEKU¹

Apstrakt: Autor objašnjava formiranje pravne terminologije kod Srba u XIX veku, posebno dve sasvim suprotne tendencije: "unitarnu" i "separatnu".

Ključne reči: istorijski i socio-politički okvir, pravna terminologija, književni jezik, Srbija

Uspešnim ustancima na početku XIX veka srpski narod je obnovio svoju državu, povratio samostalnu crkvu i počeo da uspostavlja svoje obrazovne i kulturne institucije. U tom pravcu je bilo neophodno oformiti i zvanični književni jezik, uključujući i odgovarajuću pravnu terminologiju. Tek iz perspektive ovih revolucionarnih promena i analizom novouspostavljenih istorijskih i socio-političkih okvira, može se razumeti značaj ostvarenja dva važna kulturna poduhvata za srpski, ali druge južnoslovenske narode (Hrvate i Slovence) – oba nastala u Beču i međusobno veoma povezana: Književno-jezički dogovor iz 1850. i Rečnik ravno-političkih termina južnoslovenskih jezika Austrijske carevine iz 1853. godine (*Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Oesterreichs: Deutsch-kroatische, serbische und slowenische Separat- Ausgabe*).

Nesumnjivo da je uspostavljanjem oficijelne pravne terminologije na jezicima slovenskih naroda, Habzburška monarhija prvenstveno rešavala gorući državno-politički problem, nastao usled nacionalnog previranja tokom revolucionarnih događaja 1848. godine. Međutim, time će u službenoj upotrebi ovi jezici postati ravnopravni sa dominantnim jezikom Carevine. Pored toga, zbog traženja slovenskih ekvivalenata za nemačku pravno-političku terminologiju, germanska leksika je znatno uticala na oblikovanje jezičke kulture ovih naroda, na obogaćivanje izražajnih mogućnosti u raznim oblastima javnog života (privrednog, trgovačkog, školskog, vojnog itd.). Mnogi germanizmi ili njihovi doslovni prevodi postali su

¹ Ovo je izvod iz rada podnetog na oktobarskom skupu 2012, koji je u celosti izložen u Zborniku radova: "Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije", knj. II, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2012, str.146–168.

deo govornog jezika, prihvaćeni prvenstveno među obrazovanom elitom, pogotovo onom koja je živela u okviru Austrijske carevine. Otuda je i sam Rečnik pravno-političkih termina za južnoslovensko stanovništvo, odigrao značajnu ulogu u sveukupnoj emancipaciji tih naroda. Za ono doba njegovo sastavljanje je bilo, kako primećuju moderni lingvisti, izazov sličan današnjoj potrebi da se jezici naroda ujedinjene Evrope osposobe za ravnopravnu komunikaciju sa drugima.

Međutim, upravo su se na ovom projektu, koji je vodio ka lingvističkoj homogenizaciji slovenskog stanovništva, sučelile i unutrašnje protivrečnosti, koje su rezultat istorijskih, političkih, kulturnih, religijskih, ekonomskih i drugih razlika među njima. Kod Srba se javlja snažan otpor prema Vukovoj jezičkoj reformi i želji da se književni jezik uobliči na osnovama izvornog narodnog govora. Nosioci tog otpora su predstavnici pravoslavne crkve, jer se uvođenjem narodnog jezika napuštao slavenosrpski ("slavjanoserpski") i crkveno slovenski jezik, kojim su pisane bogoslužbene knjige i obavljalo crkveno pojanje. Protivnici su bili i obrazovani Srbi koji su svoju učenost želeli da iskažu govorom koji je bio skoro nerazumljiv običnom narodu. Crkva je insistirala na kulturnoj, jezičkoj i religijskoj srodnosti sa „majkom Rusijom“, ali takođe i na čvrstoj političkoj orijentaciji prema toj moćnoj pravoslavnoj imperiji. Otuda srpsko sveštenstvo u merama jozefinizma nije videlo korak ka proklamovanom izlasku Srba iz svojevrstne političke i kulturne izolacije, niti put ka čvršćem integrisanju u društveno-politički i kulturni život Monarhije. Za crkvenu vlast („jerarhiju“) to je bio proces unijaćenja i odnarođavanja, koji neminovno vodi ka gubljenju nacionalnog identiteta i presecanju veza sa „bratskom Rusijom“.

Zato se sredinom XIX veka kod južnoslovenskih naroda manifestuju dve sasvim suprotne tendencije: „unitarna“ – koja vodi ka njihovom kulturnom, pa i jezičkom integrisanju, i „separatna“ – koja će u slabljenju apsolutizma videti šansu za „nacionalni preporod“ isključivo sopstvenog naroda. Prvu tendenciju podržavaju, iz sasvim različitih razloga, austrijska vlada, ilirski pokret (predvođen Hrvatom Ljudevitom Gajem i Slovencem Stankom Vrazom), a kod Srba Vuk Karadžić; dok se za suprotnu opciju zalažu uglavnom klerikalni predstavnici obe hrišćanske crkve (zagrebački Kaptol i sremskokarlovačka Mitropolija), kao i oni intelektualni i politički krugovi koji teže ostvarenju „tisućljetnog“ ili „hiljadugodišnjeg“ sna o obnovi svojih srednjovekovnih država. Pritom, jezičke osobenosti i njihova rasprostranjenost uzimaju se kao argumentacija za teritorijalno podvajanje, pa čak i kao potvrda istorijskog prava na pojedine „hrvatske“ ili „srpske“ zemlje. Takve aspiracije su potom artikulisane kroz nacionalistički orijentisane političke pokrete, koji dovode do nepomirljivih sukoba među ovim narodima – sve do najnovijih vremena.

Sukob Vuka sa umnim glavama austrijskih Srba predstavljao je sučeljavanje ta dva sveta, dve istorijske epohe. To je sukob između versko-feudalnog *konzervativizma* i nacionalno-oslobodilačkog *dinamizma*. Zastupnici i jednih i drugih ideja su patriote koje se bore za „narod“, njegovu slobodu, nacionalnu kulturu, pa i jezik. Međutim, Vukovi protivnici su predstavnici višeg građanskog sloja (sveštenstvo, oficiri, trgovci, učeni ljudi) za koje je narod često apstraktna kategorija, koju treba obrazovati prema svom kulturnom modelu. Stečene društvene pozicije oni žele trajno da zadrže, a najveću pretnju vide u revolucionarnim viorima koji potresa-

ju Evropu. Njihov govor je oličen u jeziku crkve, otmenih književnika i patriotskih pesnika, koji je uzvišen, patetičan i okoštao, a pritom prepun ruskih, mađarskih, nemačkih i latinskih reči. S druge strane, Vuk se okreće siromašnom puku, njegovoj revolucionarnoj snazi i u Herderovom „narodnom duhu“ (*Volksgeist*) nalazi inspiraciju u borbi za kreiranje „nove“ srpske kulture i književnog jezika.

Paradoksalno je da je upravo znatno razvijenija vojvođanska sredina (Južna Ugarska) bila bastion konzervativizma, pa je vispreni Vuk dobro shvatio da prvo na tom terenu mora izvojevati odlučujuću pobjedu. U urbanim centrima Carevine su mu išle na ruku sve prisutnije evropske liberalne ideje, a prirodne saveznike je nalazio u siromašnom građanskom sloju (srpskim učiteljima, zanatlijama, sitnim trgovcima). Uz njega su bili i politički emigranti iz Kneževine, pogotovo liberalna omladina školovana u francuskoj („Parizlije“) i drugim evropskim centrima. Doduše, i njihovi liberalni ideali su po usvajanju u toj krajnje nerazvijenoj socijalnoj sredini morali biti „posrbljeni“, tj. adaptirani, nakalemljavani na prastare srpske ustanove: državne sabore, narodne skupštine, porodičnu zadrugu i sl. Pred Vukom je otuda stajao težak zadatak da iz korena promeniti staru, učeurenu, od naroda odvojenju, ljubomorno čuvanu, pravoslavnu, slavjanoserbsku kulturu.

Upravo kroz prizmu ovih složenih istorijskih okvira, moguće je bolje razumeti ulogu pojedinih učesnika u kreiranju Bečkog književno-jezičkog sporazuma iz 1850. godine, kao i razloge za skoro istovremeno sastavljanje Rečnika pravno-političkih termina, takođe u austrijskoj prestonici.

U nauci ostaje sporno koliki je bio stvarni doprinos ovih kulturnih projekata Bečke vlade u uzgradnji jezika slovenskih naroda. Čini se nespornim da je pobjedom Vukove reforme (1847), oličene Bečkim dogovorom, srpski narod zasigurno uspostavio osnove svog književnog jezika. Time je utemeljen jedan od najvažnijih međaša u istorijskom sledu koji je ovaj narod vodio od formiranja sopstvenog jezika i svoje nacije, do samostalne države i odgovarajućeg pravnog poretka. Neophodan preduslov za to je bilo formiranje precizne pravne terminologije, bilo na osnovama govornog narodnog jezika, stvaranjem odgovarajućih kovanica ili doslovnim prevodom sa drugih evropskih jezika.

Professor ŽIKA BUJUKLIĆ

Faculty of Law
University of Belgrade

LEGAL TERMINOLOGY IN SERBIA IN THE 19TH CENTURY

Summary

In this paper, published in shorter form, the author aims to explain the conditions under which legal terminology in the newly liberated state of Serbia was formed.